O AMOR NATURAL

erotische gedichten van
Carlos Drummond de Andrade
in Nederlandse Gebarentaal

HANDTHEATER

Inhoudsopgave

Over de medewerkers 2

Over de voorstelling 4
Over de voorstelling in het kort
Over het ontstaan van het project
Over de selectie van de gedichten
Over de vertaling
Over dans en beweging
Over decor en kleding

Over de Nederlandse Gebarentaal 7
Natuurlijke talen van de doven
Niet internationaal
Vijf dialecten
Levende talen
Niet gemakkelijk te leren
Niet eenvoudig
Geen een-op-een relatie
Even snel als gesproken talen
Vingerspellen

Over poëzie in gebarentalen 12
De bouwstenen van een gebaar
Rijm in geschreven talen
Rijm in gebarentalen

Over het vervolg van het project 17

Over Handtheater 19

Producten 20

Colofon 21

Bijlage 1
Handvormen uit de Nederlandse Gebarentaal

Over de medewerkers

performers	Wim Emmerik
	Rina Hietbrink
	Mìro Cívín
	Giselle Meijer
choreografie	Maxi Hill
kleding	Teja Vossen
kleding uitvoerend	Hanneke Emens
toneelbeeld	Colette van den Berg
licht en geluid	John Neufeld
	Jean Couprie
werkfoto's	Syll Schaap
grafisch ontwerp	Hilde Salverda
productie/publiciteit	Handtheater

O Amor Natural is financieel mogelijk gemaakt door Stichting Fonds voor de Letteren en het Pauwhoffonds.

Bronvermelding

1 De tekeningen bij het gedicht 'Een hecht fundament' zijn afkomstig uit het boek 'Gebarentaal, de taal van doven in Nederland'. Liesbeth Koenen e.a.

2 Handvormen uit de Nederlandse Gebarentaal zijn uitgegeven door de NSDSK.

Over de voorstelling

Liefde - want dit is het ene woord -
moge mijn vers beginnen en omgeven.
Liefde leide mijn vers en zij verene
daarin ziel, verlangen, vulva en lid.

Carlos Drummond de Andrade

Over de voorstelling in het kort

O Amor Natural is een multidisciplinair project van Handtheater, waarin de disciplines poëzie, dans en beeldende kunst samenkomen rondom de erotische gedichten van de Braziliaanse dichter Carlos Drummond de Andrade.
De gedichten worden voorgedragen in de Nederlandse Gebarentaal en gecombineerd met dans, uitgevoerd door twee mannen en twee vrouwen.
De gedichten en dansen komen tot hun recht in een decor van erotische zuilen.

Over het ontstaan van het project

De gedichten van Carlos Drummond zijn beeldend en zintuiglijk. Handtheater zag het als een uitdaging om de gedichten te vertalen in de Nederlandse Gebarentaal met zijn expressieve en dramatische mogelijkheden.
Uit de bundel O Amor Natural is een selectie gemaakt van twaalf gedichten. Deze zijn vertaald in de Nederlandse Gebarentaal en in moderne dans.

Over de selectie van de gedichten

Het hoofdgedicht van de bundel 'Liefde - want dit is het ene woord -' is tevens de kern van de voorstelling.
Bij de selectie van de overige gedichten hebben de volgende criteria een rol gespeeld:
- De dichters/dansers en de choreografe hebben hun persoonlijke voorkeur voor bepaalde gedichten aangegeven.
- In de voorstelling hebben zowel concrete als meer abstracte gedichten een plaats.
- Er is een afwisseling van kortere en langere gedichten.

Over de vertaling

De door August Willemsen uit het Portugees in het Nederlands vertaalde gedichten waren het uitgangspunt voor de vertaling in Nederlandse Gebarentaal. Dat is een ingewikkeld en intensief proces dat verschillende fasen kent. Eerst hebben enkele medewerkers van Handtheater een vertaling gemaakt en die op video opgenomen. Met deze video-opnamen zijn de performers aan de slag gegaan. Zij hebben een tweede vertaling gemaakt.

Over dans en beweging

De choreografe Maxi Hill gaat uit van de mensen met wie ze werkt. Ze is begonnen met een training waarin ze onderzocht welke bewegingsmogelijkheden de performers hebben en wat hun persoonlijke stijl is.
Vervolgens liet ze de performers zoeken naar eigen bewegingen die zij selecteerde en samenvoegde tot korte choreografieën met de gedichten als inspiratiebron.

Over decor en kleding

Beeldend kunstenaar Colette van den Berg heeft zich door de klankkleur van het Portugees, het beeldend-visuele van de Nederlandse Gebarentaal en de inhoud van de gedichten laten leiden in haar ontwerp van de zuilen die in een beeldtaal het verhaal van de erotiek vertellen.
Op de zuilen heeft ze fragmenten uit de gedichten verwerkt in een collage van beeldmateriaal en gemengde technieken. Verder werkt zij met monumentale collages van handen en lichaamsdelen.
De dansers kunnen zich aan het oog onttrekken in zuilen van zachte, transparante stof die van het grit af hangen tot op de vloer.
De zaal wordt verder aangekleed met fruit en bloemen. Er hangt een geur van rozenwater en amber.

Teja Vossen heeft in het ontwerp van de kleding ook de erotiek verwerkt door de keuze van de materialen die zacht en soepel zijn in de kleuren rood, roze, antraciet en mintgroen. De modellen die klassiek en speels zijn, volgen de bewegingen van het lichaam.

Over de Nederlandse Gebarentaal

Natuurlijke talen van de doven

Gebarentalen bestaan al zo lang als er dove mensen zijn. Overal waar doven samenkomen, ontstaat vanzelf een gebarentaal. Het zijn visuele talen met een eigen gebarenschat en grammaticale structuur.
Tijdens een congres in 1880, in Milaan, besloot de meerderheid van de aanwezige horende onderwijzers van dovenscholen dat het gebruik van gebaren moest worden tegengegaan. Gebaren zouden de ontwikkeling van het spreken in de weg staan. Bovendien zouden gebarentalen geen volwaardige talen zijn, maar primitieve gesticulatie. Ondanks deze onderdrukking van gebarentalen bleven de meeste doven gebaren. De laatste jaren is het respect voor gebarentalen weer groeiende, mede dank zij taalwetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat gebarentalen volwaardige talen zijn. Op voorspraak van de Commissie Nederlandse Gebarentaal - ingesteld door de staatssecretarissen Terpstra en Netelenbos - heeft de regering wezenlijke stappen gezet op weg naar de officiële erkenning van de Nederlandse Gebarentaal.

Niet internationaal

Over het algemeen zijn gebarentalen landstalen, terwijl iedere landstaal ook zijn dialecten kent. Er bestaat dus een Franse, Spaanse, Zweedse, Amerikaanse, Japanse Gebarentaal enzovoort. Toch kunnen dove mensen uit verschillende landen vrij gemakkelijk een weliswaar niet te diepgaand gesprek met elkaar voeren. Grammaticale regels van gebarentalen lijken namelijk op elkaar. Bovendien hebben alle gebarentalen beeldende (iconische) en niet-beeldende (arbitraire) gebaren. In internationale contacten laten de doven de arbitraire gebaren zoveel mogelijk achterwege en gebruiken zij vooral beeldende gebaren. Bij iconische gebaren is er een relatie tussen (een deel van) een voorwerp, de beweging ervan en het gebaar. Bij het gebaar voor 'bal' maak je een bal met je handen in de lucht. Bij het gebaar voor 'fiets' doe je de beweging van de trappers na. Overigens maken iconische gebaren maar een derde deel van het lexicon uit en zijn niet alle iconische gebaren meteen begrijpelijk.

Vijf dialecten

Er zijn in Nederland vijf gebarendialecten die rondom de scholen en instituten voor doven zijn ontstaan: in de regio Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Voorburg en Eindhoven. Zo komen er voor het woord 'schoon' vier verschillende gebaren in de regio's voor, maar is het gebaar voor 'terug' in alle regio's hetzelfde. Het merendeel van de gebaren is echter in alle regio's hetzelfde.
Op 26 juni 1998 is een convenant ondertekend door vertegenwoordigers van de

scholen voor doven, de belangenvereniging van doven en die van ouders van dove kinderen, en de toenmalige staatssecretaris van onderwijs Netelenbos. In dit convenant is een aantal beleidsvoornemens vastgelegd, waarvan de belangrijkste zijn de standaardisatie van de Nederlandse Gebarentaal en de invoering van tweetaligheid in het onderwijs aan doven. Dat laatste betekent niet alleen dat de Nederlandse Gebarentaal als instructietaal wordt ingevoerd, maar ook als schoolvak.

Levende talen

Net als bij de gesproken talen verdwijnen er oude gebaren en komen er nieuwe gebaren bij, zoals het gebaar voor Aids, computer, therapeut, printer, raket en fax. Sinds er steeds meer doven een hogere (beroeps)opleiding volgen, wordt de gebarenschat ook met begrippen uit die studies verrijkt.

Niet gemakkelijk

Gebarentalen zijn visueel-manuele talen die gebruik maken van de ruimte. Er wordt dus nogal wat van de beginnende gebaarder verwacht: een goede en fijne motoriek, een aantrekkelijke en duidelijke gezichtsexpressie, een visuele instelling en oog voor detail.
In Nederland is gesticuleren niet netjes en wijzen mag niet. Je hoort de handen in de schoot te laten rusten en geen gekke bekken te trekken. Onze Nederlandse stijfheid staat ons in de weg om eens een gebaar te maken.
Bovendien staat er nog weinig over gebarentalen op papier. Er is nog geen uitgebreid gebarenwoordenboek en grammatica van de Nederlandse Gebarentaal.
Tenslotte is het oefenen in de praktijk - net als bij andere vreemde talen - heel belangrijk. Men leert sneller Frans door een jaar in Frankrijk te wonen, dan uit een boek.

Niet eenvoudig

In gebarentalen kan je over van alles van gedachten wisselen: wetenschap, kunst, God, politiek, filosofie, theorieën.
Soms denken mensen dat je in gebarentalen alleen over concrete dingen kunt communiceren. Dat komt omdat ze als eerste de algemeen bekende en iconische gebaren herkennen. Algemeen bekende gebaren worden ook door horenden gebruikt. Bijvoorbeeld: 'gek' (wijsvinger op voorhoofd), 'lekker' (met de hand schudden naast het hoofd) of 'geld' (met de duim over de wijsvinger wrijven).
Bij iconische gebaren bestaat er een duidelijk verband tussen het voorwerp of de handeling, en het gebaar, bijvoorbeeld 'melk': alsof je een koe melkt. De betekenis van iconische gebaren is, eenmaal toegelicht, gemakkelijk te onthouden.
Veel gebaren zijn echter niet algemeen bekend en ook niet iconisch. Bovendien zijn er gebaren die door de expressie en de lichaamshouding steeds een andere betekenis hebben. Bijvoorbeeld de gebaren voor 'geïrriteerd', 'kwaad' en 'woedend' lijken op elkaar. Het verschil zit in de expressie en de grootte en felheid van het gebaar.

Geen een-op-een relatie

Sommige woordsoorten komen in de gebarentalen niet voor. Er worden geen lidwoorden, zoals 'een', 'de' en 'het', gebruikt. In sommige gesproken talen zoals het Chinees overigens ook niet.
Het werkwoord 'zijn' komt niet voor en het hulpwerkwoord 'hebben' wordt niet gebruikt. Werkwoorden worden anders vervoegd dan in een gesproken taal.
Het woord 'heel' in de zin van 'heel lief' of 'heel mooi' bestaat ook niet. Het verschil tussen 'lief' en 'heel lief' wordt uitgedrukt door de expressie. Met andere woorden het woord 'heel' wordt geïncorporeerd in het gebaar.
Soms bestaan er voor één woord, zoals 'op' of 'uit' verschillende gebaren. 'Uit' wordt in de zin 'Het boek is uit' anders gebaard dan in de zin 'Het is uit tussen ons'.

Even snel als gesproken talen

Gebarentalen zijn niet sneller maar ook niet langzamer dan gesproken talen. Het kost gemiddeld meer tijd om een gebaar te maken dan om een woord uit te spreken. Gebarentalen hebben echter de mogelijkheid van simultaneïteit, dat wil zeggen: verschillende stukjes informatie kunnen tegelijkertijd worden gegeven. De zin 'Ik ben niet ziek' bestaat uit vier woorden die na elkaar moeten worden uitgesproken. In de Nederlandse Gebarentaal wordt eerst het gebaar voor 'ik' gemaakt, het werkwoord zijn bestaat niet, daarna wordt het gebaar voor 'ziek' gemaakt, terwijl gelijktijdig (simultaan) 'nee' wordt geschud.
Dus hoewel soms de gesproken taal sneller is, dan weer de gebarentaal, is er gemiddeld geen verschil.

Vingerspellen

Vingerspellen is letters maken met de vingers. Zo kunnen de 26 letters van het alfabet worden gespeld.
In Nederland wordt het Nederlandse handalfabet gebruikt. Handalfabetten zijn niet over de hele wereld hetzelfde. In Engeland bijvoorbeeld worden de letters met twee handen gespeld, terwijl er in Nederland één hand wordt gebruikt.
Vingerspellen is niet hetzelfde als gebaren maken. Het woord 'koffie' kan je vingerspellen (K O F F I E), maar voor het woord 'koffie' bestaat ook een gebaar.
Vingerspelling wordt gebruikt voor:
- eigennamen,
- woorden waarvoor je het gebaar niet kent,
- straatnamen en plaatsnamen.

Over poëzie in gebarentalen

Handtheater is pionier op het gebied van poëzie in Nederlandse Gebarentaal. Al in 1990 werkten de acteurs van Handtheater samen met Simon Vinkenoog, Neeltje Maria Min en Ernst van Altena in het project 'Poëzie in spreek- en gebarentaal' dat op drie avonden plaatsvond in Literair Theater Branouil. Dit project is op veler verzoek herhaald in De Balie in Amsterdam.
Enkele acteurs van Handtheater hebben zich ontwikkeld als dichters, resulterende in het eerste deel van de videoserie 'Poëzie in Gebarentaal' waarop gedichten van Wim Emmerik te zien zijn en vertalingen van Nederlandse dichters in de Nederlandse Gebarentaal.

Net als de poëzie in geschreven talen kenmerkt de poëzie in gebarentalen zich door het gebruik van rijm, ritme, herhaling, beeldspraak en associaties. Poëzie in gebarentalen wordt ook niet 'voorgelezen' zoals proza, maar voorgedragen, gedeclameerd. De gebarentaal wordt ook anders gebruikt dan in een dagelijks gesprek.

De bouwstenen van een gebaar

Zoals de poëzie in geschreven talen gebruik maakt van de bouwstenen van een woord (lettergrepen, combinaties van klinkers en medeklinkers), maakt poëzie in gebarentalen gebruik van de bouwstenen van een gebaar:
- de handvorm van een gebaar
- de plaats van een gebaar
- de oriëntatie van palm en vingers
- de beweging van een gebaar
- de non-manuele component.

De handvorm van een gebaar
Ieder gebaar heeft een of meerdere handvormen. De Nederlandse Gebarentaal kent zeventig handvormen (zie bijlage 1). Sommige handvormen komen overeen met letters van het vingeralfabet en zijn daarnaar vernoemd.

De plaats van een gebaar
Ieder gebaar heeft een plaats in de gebarenruimte. De gebarenruimte is de ruimte voor het lichaam vanaf het middel, tot waar de armen kunnen komen. De plaats van een gebaar in de gebarenruimte is meestal niet willekeurig. Gebaren die te maken hebben met het denkvermogen worden vaak bij het voorhoofd en de slaap gemaakt, zoals denken, overdenken, weten, kennen, begrijpen, vergeten en onthouden. Gebaren die gaan over communicatie bevinden zich bij de mond, zoals zeggen, bedoelen, communiceren, vragen en antwoorden. Gebaren die verwijzen naar gevoelens worden bij of op de borst gemaakt, zoals voelen, bang, jaloers, kwaad en ongerust.

De plaats van een gebaar verwijst vaak ook naar de werkelijkheid. Het gebaar voor 'boot' bijvoorbeeld wordt niet 'in de lucht' gemaakt (bovenin de gebarenruimte) en het gebaar voor vliegtuig niet 'op de grond' (onderin de gebarenruimte). Het gebaar voor 'de trap op lopen' beweegt zich van de bodem van de gebarenruimte schuin omhoog.

De oriëntatie van handpalm en vingers
Bij ieder gebaar hebben de handpalm en vingers een bepaalde richting. Bij het gebaar voor 'evenwicht' zijn de handpalmen naar beneden gericht, bij het gebaar voor 'vergelijken' omhoog.

De beweging van een gebaar
De meeste gebaren hebben een beweging. Die beweging kan roterend zijn zoals bij 'fiets', waarbij de handen - gesloten tot vuisten - ronddraaien als de trappers. Een beweging kan ook op en neer gaan of heen en weer. Een gebaar kan van de gebaarder bewegen naar de gesprekspartner of juist andersom.

De non-manuele component van een gebaar
De non-manuele component van een gebaar is alles wat niet met de hand wordt uitgevoerd. Daaronder vallen:
- de lichaamshouding, stand van het hoofd en de blikrichting: schouders naar voren of naar achteren, hoofd omhoog of omlaag, naar links of naar rechts enz.
- de gezichtsexpressie: wenkbrauwen gefronst of opgetrokken, wang(en) opgebold of ingetrokken, lippen getuit enz.
- de orale component: de bewegingen van de lippen en de tong, soms bestaand uit het (zonder stem) uitspreken van het woord bij het gebaar, soms bestaand uit een opzichzelfstaande lip- of tongbeweging, al dan niet gepaard gaand met een geluid.

Rijm in geschreven talen

In geschreven talen is rijm te definiëren als 'gelijkheid of gelijksoortigheid van klank in niet te ver van elkaar verwijderde lettergrepen, in klinkers, medeklinkers of een combinatie daarvan'. Die gelijk(soortig)heid van klank kan voorkomen binnen een versregel, maar ook tussen versregels.
Van alliteratie of beginrijm is sprake als de klankovereenkomst zich aan het begin van de woorden voordoet, zoals in 'Lotje leerde lopen langs de lange Lindenlaan'.
Van mannelijk of staand rijm spreekt men wanneer de nadruk ligt op de laatste lettergreep, zoals bij 'gelijk' en 'bereik'.
Als de laatste lettergreep geen nadruk krijgt, zoals bij 'morgen' en 'zorgen', gaat het om vrouwelijk of slepend rijm.
Volgen er na de beklemtoonde lettergreep meerdere onbeklemtoonde lettergrepen, dan heet dat glijdend rijm, zoals in 'nevelen' en 'hevelen'.
Mannelijk en vrouwelijk rijm kunnen afwisselend worden gebruikt. Dat wordt alternerend rijm genoemd.
Als de rijmende regels op elkaar volgen, noemt men dat gepaard rijm. Rijmen de versregels om de andere, dan spreekt men van gekruist rijm. Als er tussen rijmende versregels rijmloze regels staan, is er sprake van gebroken rijm.

Rijm in gebarentalen

Rijm in gebarentalen is te definiëren als 'gelijkheid van handvorm, beweging en/of non-manuele componenten van niet te ver van elkaar verwijderde gebaren'. Die gelijkheid kan zich voordoen binnen een versregel, maar ook tussen versregels. Versregels kunnen onderscheiden worden door wederkerende patronen in het gedicht te onderkennen.
Hieronder volgen twee gedichten 'Een hecht fundament' van Wim Emmerik [1] en de vertaling van dit gedicht door Ernst van Altena, en twee versregels van 'Snowflake' van de Amerikaanse dove dichter en taalwetenschapper Clayton Valli.

Een hecht fundament
En er was land
En er was zee
En de zee spoelde over het land...
En een dijk beschermde het land...
En de dijk werd verhoogd
En verhoogd
En verhoogd
En de dijk werd zo hoog
Dat de vloed werd getemd
En de vloed vrat niet meer aan het land

land

land-golvende-zee

zee-overspoelen-land

dijk-aanleggen

dijk-aanleggen

dijk-aanleggen

dijk-aanleggen

dijk

dijk-vloed

vloed-laag land

Snowflake

tree

full-of-leaves-in-treetop

leaves-fall

grass

slender-grass-wave

grass-wither

Handvorm-rijm
De handvormen in het gedicht 'Een hecht fundament' bestaan uit de vijf-hand en de B1-hand. In het gedicht 'Snowflake' is de handvorm de vijf-hand.
Bij beide gedichten is zowel sprake van handvorm-rijm binnen de versregels als tussen de versregels.

Bewegingsrijm
De bewegingen in 'Een hecht fundament' zijn overwegend horizontaal, zowel vlak als golvend. In dit gedicht is dus ook sprake van bewegingsrijm, zowel binnen als tussen versregels.
In het gedicht 'Snowflake' is bewegingsrijm alleen te vinden aan het einde van de versregels, namelijk een neergaande beweging.

Non-manueel rijm
Bij non-manueel rijm gaat het om de positie en stand van het hoofd en het lichaam, de blikrichting, de stand van wenkbrauwen, de vorm van de lippen enz. Deze aspecten zijn moeilijk in een tekening te vangen. In 'Een hecht fundament' is alleen de stand van het hoofd en de blikrichting duidelijk te zien.
De tekeningen van 'Snowflake' zijn te onduidelijk om de non-manuele componenten af te lezen. Deze zijn echter wel beschreven in de toelichting op het gedicht:
Bij de eerste twee gebaren van de eerste versregel zijn de wenkbrauwen opgetrokken en de lippen getuit. Bij het derde gebaar schudt het hoofd in ontkenning en aan het einde van de regel is het puntje van de tong te zien. De ogen volgen iedere beweging. Deze sequens wordt herhaald in de tweede versregel.
Het verschil tussen beide versregels is de stand van het lichaam: in de eerste regel is het lichaam naar rechts gericht, in de tweede regel frontaal.

Over het vervolg van het project

Handtheater heeft besloten het project voort te zetten en uit te breiden. Voor het volgende seizoen is opnieuw subsidie aangevraagd bij het Amsterdams Fonds voor de Kunsten en het Fonds voor de Podiumkunsten. Het Amsterdams Fonds voor de Kunsten heeft inmiddels een financiële bijdrage toegezegd.
In de tweede fase van het project gaat de choreograaf Juan Tajes met de performers werken aan enkele Zuidamerikaanse dansen die met de moderne dansen een melange vormen.
Percussionist Alan Purves wordt bij het project betrokken om de bewegingen van de performers te begeleiden met muziek.
Luc Boyer en Juan Tajes gaan in de tweede fase de gedichten declameren in het Nederlands en Portugees.
Tijdens het project is er werk te zien van beeldend kunstenaar Anton Martineau die geïnspireerd door de gedichten van Carlos Drummond de Andrade tekeningen en olieverfschilderijen heeft gemaakt.
De voorstelling wordt op digitale video opgenomen door de documentairemaker en cameraman Cees Samsom. Hij verzorgde tevens de videoregistratie van het toneelstuk 'De man, de stad en het boek' van Handtheater.

Over Handtheater

Stichting Handtheater is op 2 mei 1990 door dove acteurs opgericht.
Handtheater heeft als doel het bevorderen van en bekendheid geven aan de dovencultuur, met name op het gebied van theater in de Nederlandse Gebarentaal.

Producties 1998-1999

Handtheater heeft naast O Amor Natural de volgende projecten:

Theo & Vincent
Theo & Vincent - een briefwisseling in Nederlandse Gebarentaal - gaat over de innige band tussen de broers Theo en Vincent van Gogh, en over de bevlogenheid waarmee zij zich met de schilderkunst hebben beziggehouden.
De twee acteurs citeren fragmenten uit de brieven van de broers, afgewisseld met korte choreografieën. Daarnaast verbeelden ze enkele schilderijen van Van Gogh in beweging.

Theatercursus
De theatercursus bestaat uit een basis- en vervolgdeel. Tijdens het basisdeel krijgen cursisten les in spel, dans en beweging, licht, decor, kleding en grime. In het vervolgdeel werken de cursisten toe naar een voorstelling.

OOGgetuigen
OOGgetuigen is een gedramatiseerd discussieprogramma in de vorm van een rechtszaak. OOGgetuigen wil doven een platform bieden om in de eigen taal te kunnen discussiëren over onderwerpen die hun direct aangaan. De 'rechtszitting' wordt geleid door een per keer wisselende (dove) rechter. De advocaat en de openbare aanklager zwengelen de discussie aan. Het publiek is jury en getuige-deskundige.

Producten

Opmerkingen van een dove & stomme
van de dove Fransman Pierre Desloges
Parijs, Amsterdam 1779
Heruitgegeven in een vertaling van Ernst van Altena
Amsterdam 1995

De man, de stad en het boek
tekst van het gelijknamige toneelstuk gebaseerd op het boek
'Observaties van een dove & stomme'
Mieke Julien
Amsterdam 1995

Ansichtkaarten
serie van vijf getekende portretten van Abbé de l'Epée
Gert-Jan de Kleer
Amsterdam 1995

Videoband 'De man, de stad en het boek'
registratie van het gelijknamige toneelstuk
Amsterdam 1997

Het Gebarenboek
Kleurboek voor kinderen met zestig getekende gebaren
Gert-Jan de Kleer
Amsterdam 1991

Ansichtkaarten
zeven zwart-wit foto's van dove acteurs uit verschillende landen
John van Gelder
Amsterdam 1995

Colofon

Tekst	Mieke Julien
Foto's	Syll Schaap
Foto omslag	Hilde Salverda
Ontwerp	Hilde Salverda

Amsterdam, februari 1999

Handtheater
p/a Theater 't OOG
Bilderdijkkade 60
1053 VN Amsterdam
tt/f 020 689 56 57
t 020 412 38 21

Bijlage 1

Handvormen uit de Nederlandse Gebarentaal

GROEP 1
vuist

GROEP 2
ronde open vorm

GROEP 3
ronde gesloten vorm

GROEP 4
duim tegenover de andere vingers

GROEP 5
vlakke vorm

GROEP 6
één of twee uitgestoken vingers

GROEP 7
drie of meer gespreide vingers

GROEP 8
restgroep